Redakcja
Karol Łukomiak

Pojęcie Ewolucji

Aspekty społeczne, psychologiczne gospodarcze i biologiczne

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

Pojęcie Ewolucji

Aspekty społeczne, psychologiczne, gospodarcze i biologiczne

Redakcja
Karol Łukomiak

Pojęcie Ewolucji

Aspekty społeczne, psychologiczne gospodarcze i biologiczne

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

Redakcja naukowa

Karol Łukomiak

Recenzenci

Prof. dr hab. Krzysztof Wieczorek UŚ
Prof. dr hab. Arkadiusz Marciniak UAM
Dr Piotr Pochyły

Korekta redaktorska

Diana Łukomiak

Skład i projekt okładki

Karol Łukomiak

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph

ISBN 978-83-66035-10-2 (książka)
ISBN 978-83-66035-11-9 (ebook)

ArchaeGraph
Wydawnictwo Naukowe

Łódź 2018

Spis Treści

Karolina Palka
Ewolucja stosunku polskiego ustawodawcy do totalitaryzmów……... 7

Marek Stolorz
Ewolucja rozwiązań prawnych i ekonomicznych w zakresie kolejowych regionalnych przewozów pasażerskich …….... 21

Anna Kasprzyk
Proces budowy integracji europejskiej i znaczenie dla Polski ……..…… 35

Sylwester Woźniak
Rozwój nieoficjalnych struktur Kościoła grakokatolickiego na ziemiach zachodniej Polski w latach 1956-1989 ……. 55

Mateusz Tofilski, Filip Stawski
Analiza doświadczenia estetycznego i twórczości artystycznej z perspektywy ewolucyjnej ……... 91

Aleksandra Kubińska
W poszukiwaniu straconego czasu. Pamięć jako mechanizm psychologiczny, zasób kulturowy i tworzywo literackie …….…….. 111

Piotr Kolczyński
Ewolucja ludzkich marzeń o podboju kosmosu ……. 129

Jakub Krawczyk
Bioetyczna ewolucja poglądów dotyczących początku i końca życia ludzkiego i osoby ludzkiej a rozwiązania przyjęte w prawie polskim 143

Wojciech Wójcik, Anna Tobojka, Paweł Solarczyk
Różnice w budowie przewodu pokarmowego u drobiu grzebiącego i wodnego 165

Anna Tobojka, Wojciech Wójcik
Zwierzęta w kulturze Starożytnego Egiptu 177

Daria Aleksandra Cicha
Ewolucja zjawiska pornografii na przestrzeni wieków 195

Patryk Banasiak, Tomasz Giers
Biografia Karola Sabatha jako źródło inspiracji do popularyzacji ewolucjonizmu i paleontologii 207

Katarzyna Harabasz
Charakter domostwa w kontekście rodzącej się idei powtarzalności praktyk funeralnych w dobie rozwiniętego neolitu na stanowisku Çatalhöyük w Turcji 215

Katarzyna Harabasz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Charakter domostwa w kontekście rodzącej się idei powtarzalności praktyk funeralnych w dobie rozwiniętego neolitu na stanowisku Çatalhöyük w Turcji

Wprowadzenie

Artykuł podejmuje tematykę związaną z domostwem kontekście rodzącej się idei powtarzalności praktyk funeralnych w dobie rozwiniętego neolitu na stanowisku Çatalhöyük w okresie przez pojawieniem się ceramiki (PPN) (z ang. Pre-Pottery Neolithic). Wybór tego stanowiska został podyktowany specyfiką kontekstu występowania pochówków, które w każdym przypadku odrywano pod podłogami domów. Praktyki te miały niewątpliwie ogromne znaczenie w aspekcie integracji społeczeństwa. Ponadto odbywały się cyklicznie poprzez dokładanie osobników do jednej jamy grobowej wraz z upływem czasu, co potwierdzają analizy mikro stratygraficzne użytkowanych platform, angażując dużą część społeczności, co uprawomocnia ich społeczny charakter. Kontekst archeologiczny w kwestii rozpatrzenia wybranej problematyki wydaje się być kluczowym do tekstualizacji informacji wydobywanych z kości. Artykuł będzie zatem stanowić wartościowe uzupełnienie badań o kontekstualizację, która jest niezbędna do podejmowania dyskursu w dobie współczesnych badań nad neolitem bliskowschodnim.

Podstawy teoretyczne

Badania nad problematyką domostwa przebiegały zazwyczaj dwutorowo i odnosiły się do znaczenia domu z punktu widzenia miejsca zamieszkania, a także domu w wymiarze symbolicznym, jako sfera spełniająca funkcję religijną, obrzędową czy kultową. Prace naukowe powstawały przede wszystkim w wyniku badań nad neolitem bliskowschodnim[12]. Uczeni podkreślali ogromne znaczenie powtarzalności praktyk cyklicznego odnawiania powierzchni użytkowych w obrębie domostwa oraz odprawiania pewnych from zwyczajów pogrzebowych, czyli periodycznego dokładania osobników do jednej jamy grobowej [3].

Początkowe eksplikacje opierały się głownie o materiał archeologiczny znajdywany w jamach grobowych z towarzyszących im szczątkami zmarłych osób. Publikacje, które ukazywały się wówczas skupiały się na tematyce związanej z charakterem domostwa w aspekcie społecznym, jednoczącym ludzi w jednym miejscu [45]. Dom zatem mógł być miejscem integrującym ludzi spokrewnionych genetycznie, lub jednostką, w której członkowie powiązani byli ze sobą poprzez zmienne relacje międzypokoleniowe, zamieszkujący zwykle zgrupowane, lecz nieprzyległe do siebie domy [67]. Niekiedy archeolodzy zastanawiali się nad znaczeniem konkretnych czynności w stosunku do konkretnych osób, często z podziałem na płeć biologiczną i kulturową. Niekiedy ta charakterystyka opierała się głównie o wyposażenie grobowe, konstrukcje grobowe oraz sam kontekst występowania konkretnego grobu na osadzie lub

[1] A. Goring-Morris, L. Horwitz, *Investigations at an early Neolithic settlement in lower Galilee: Results of the 1991 season at Kefar HaHoresh*, 'Atiqot 1995, nr. 27, s. 37.
[2] A. Goring-Morris, *The 1997 season of excavations at the mortuary site of Kfar HaHoresh, Galilee, Israel*, Neo-Lithics 1998, nr. 3, s. 2- 3.
[3] I. Kuijt, *The Regeneration of Life. Neolithic Structures of Symbolic Remembering and Forgetting,* Current Anthropology 2008, 49/2, s. 1-20.
[4] C. Lévi-Strauss, *Anthropology and Myth: Lectures*, Oxford - Blackwell 1987, s. 1951-1982.
[5] M. Parker-Pearson, *Mortuary Practices, Society, Ideology: an ethnoarchaeological study,* [w:] *Symbolic and Structural Archaeology*, red. I. Hodder. Cambridge 1982, s. 99-113.
[6] B.S. Düring, *The articulation of houses at Neolithic Çatalhöyük, Turkey,* [w:] *The Durable House, House Society Models in Archaeology.Center for Archaeological Investigations,* red. R. Beck, , Carbondale 2007, s. 130–153.
[7] B.S. Düring, A. Marciniak, *Households and communities in the central Anatolian Neolithic*, Archaeological Dialogues 2006, 12/2, s. 165–187.

cmentarzysku. Badacze próbowali również na podstawie wyposażenia rekonstruować sam przebieg ceremonii pogrzebowej[8].

Archeologia jest dobrze przygotowana do badań praktyk funeralnych, aczkolwiek nie w pełni realizuje swój potencjał, pomijając często znakomity zestaw metod oraz narzędzi niezbędnych do realizacji konkretnych celów badawczych.

Warto zauważyć, że istnieje mało opracowań, które w dogłębny sposób skupiały by się na czynnościach i zachowaniach ludzi w przeszłości, wychodząc poza ramy standardowego opisu źródła archeologicznego w tym wypadku artefaktów. Historię, którą „opowiadają" nam przedmioty, które niegdyś były użytkowane przez ludzi, nie sposób przedstawić bez weryfikacji czynów ludzkich oraz motywacji ich działań, bo jak powszechnie wiadomo przedmioty i ludzie są niejako uwikłani (z ang. entangled) w sieci powiązań, uprawomocniając tym samym empiryczne odczytywanie ich znaczeń [9]. Dopiero wtedy historia, którą niejako odtwarzamy staje się narracyjną opowieścią o użytkowaniu tych przedmiotów w specyficznym czasie i przestrzeni. Ta perspektywa stwarza również płaszczyznę do analizy konkretnych czynników, które wpłynęły na zachowania ludzkie i sposobie używania przedmiotów w pewnym celu.

Połączenie wszystkich danych zgormadzonych podczas badań terenowych jest niezbędne w dobie współczesnych i rozwiniętych badań nad istotą domostwa, szczególnie jego sferą funeralną na obszarze neolitu bliskowschodniego. W czasie kiedy ludność zamieniła gospodarkę łowiecko- zbieracką na osiadły tryb życia i zaczęła udomawiać (z ang. domesticating) rośliny, zwierzęta[10]. Udomowienie w takim znaczeniu miało miejsce nie tylko w sferze czysto funkcjonalnej, ale zarazem jako metafora. Mam tu na myśli głównie udomowienie śmierci, czyli wprowadzenia jej do wciąż użytkowanych domostw. Ten fenomen jest szczególnie widoczny w Centralnej Anatolii na stanowiskach takich jak m.in. Aşıklı Höyük, Boncuklu Höyük, czy Çatalhöyük[11].

[8] R. Joyce, S. D. Gillespie, *Beyond Kinship: Social and Material Reproduction in House Societies*, Philadelphia 2000.
[9] I. Hodder, A. Mol. *Network Analysis and Entanglement,* Journal of Archaeological Method and Theory 2016*,* vol.23, Iss. 4, s. 1066–1094.
[10] I. Hodder, *The domestication of Europe*, [w:] *Archaeological Theory and Practice,* red. I. Hodder, London 1992, s. 24-5.
[11] K. Croucher, *Death and Dying in the Neolithic Near East,* Oxford 2012.

I. Hodder w swojej publikacji pochodzącej z lat 90-tych XX w po raz pierwszy wprowadza termin *„domestykacja"*. Przedstawia ją jako biologiczną manipulacje roślin, zwierząt, a także w aspekcie produkcji i reprodukcji. Sugeruje ponadto, że zarówno w Europie jak i na Bliskim Wschodzie domestykacja odegrała kluczową rolę w aspekcie jakości i stylu życia. Wprowadza termin *„domus",* po pierwsze w znaczeniu metaforycznym, a ponadto jako miejsce odbywających się mechanizmów transformacji zarówno społecznych jak i ekonomicznych. Dzikość wprowadzona do domu była udomowiona dzięki ideom, praktykom zorganizowanym wokół domostwa zrzeszając zarówno samych domowników jak i większość społeczności [12].

Historia badań stanowiska Çatalhöyük

Historia badań stanowiska sięga końca lat 50. XX wieku i jest ściśle związana z postacią Jamesa Mellaarta. W 1961 r. James Mellaart zakończył badania na neolitycznym stanowisku Hacılar i założył projekt wykopaliskowy w Çatalhöyük pod patronatem Instytutu Archeologii Uniwersytetu w Londynie [13]. Badania J. Mellaarta niestety nie zakończyły się publikacją raportu końcowego [14]. W 1965 r. wycofano zezwolenie na dalsze badania archeologiczne a odsłonięte prehistoryczne obiekty architektoniczne pozostały niezabezpieczone. Warto jednak zaznaczyć, że w trakcie jego kampanii wykopaliskowych odkryto znaczną część osady [15]. Prace w Çatalhöyük wznowiono w 1993 r. pod kierownictwem brytyjskiego archeologa Prof. Iana Hoddera. Drugi projekt badawczy przyjął nazwę Çatalhöyük Research Project. Patronat udzielony ze strony Brytyjskiego Instytutu Archeologii w Ankarze oraz zgoda Tureckiego Ministerstwa Kultury pozwoliły na podjęcie kompleksowych działań, w skład których wchodzą interdyscyplinarne prace wykopaliskowe, konserwatorskie

[12] I. Hodder, *The domestication of Europe…* , s. 29.
[13] J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük. First preliminary report*, Anatolian Studies1962, nr. 12, s. 41–65.
[14] B. S. Düring, *Constructing communities: clustered neighbourhood settlements of the Central Anatolian Neolithic ca. 8500-5500 Cal. BC*, Leiden 2006.
[15] S. Farid, *Introduction to the South Area Excavations,* [w:] *Excavating Çatalhöyük, South, North and KOPAL Area reports from the 1995-1999 seasons*, red. I. Hodder, Cambridge - London 2007, s. 41–58.

oraz promocja miejsca poprzez otwarcie go dla zwiedzających. Oficjalnym celem było zapewnienie Tureckiemu Ministerstwu Kultury dobrze zaplanowanego stanowiska będącego dziedzictwem narodowym [16]

W 2000 roku otwarto kolejny sektor określany jako „TP Area" (Team Poznań) eksplorowany przez badaczy z Polski. Latach 2001- 2011 roku rozpoczęto polską ekspedycję powstałą przy współpracy Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznania oraz Uniwersytetu Gdańskiego pod kierownictwem Prof. Arkadiusza Marciniaka i Prof. Lecha Czerniaka. Od 2012 r. prace polskiej misji wykopaliskowej w Çatalhöyük są prowadzone przez zespół Instytutu Archeologii UAM pod kierownictwem Prof. Arkadiusza Marciniaka i obejmują strefę określaną jako TPC (Team Poznań Connection). Nadrzędnym celem poznańskiej misji było przede wszystkim rozpoznanie charakteru zmian w zakresie gospodarczym i społecznym, prowadzących do rozpadu lokalnej społeczności neolitycznej oraz charakteru zmian jakie zachodziły w Çatalhöyük pod koniec jego zasiedlenia w relacji do przekształceń jakie zachodziły w tym czasie w Anatolii[17].

Prace prowadzone przez zespół poznański od 2012 roku prowadzone są w nowej południowo- zachodniej strefie stoku na obszarze TPC. Nowy wykop został założony pomiędzy wcześniej badanymi obszarami Team Poznań od strony północno-wschodniej oraz strefy badanej przez J. Mellaarta (South) od strony zachodniej tellu. Głównymi celami badań tego projektu jest połączenie sekwencji stratygraficznych od strony strefy południowej (South) z położoną na szczycie tellu sekwencją ze strefy TP, rozpoznanie zmian w architekturze w okresie pomiędzy fazą najbardziej rozwiniętej społeczności czyli tzw. fazą klasyczną osadnictwa preceramicznego a tą z końcowych etapów zasiedlenia osady. Dodatkowym celem jest analiza systemów gospodarowania i zdobywania pożywienia oraz eksploatacji środowiska a także w dalszym ciągu zmieniających się relacji z pozostałymi obszarami Anatolii [18].

[16] I. Hodder, *Re-opening Çatalhöyük,* [w:] *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*, red. I. Hodder, Cambridge - London 1996, s. 1–18.
[17] A. Marciniak, A. Klimowicz, *Archeologia pradziejowa wschodniego śródziemnomorza na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,* Folia Praehistorica Posnaniensia 2013, t. 18, s. 177- 196.
[18] Tamże, s. 189.

Cele badawcze

Niniejszy artykuł porusza problematykę związaną z charakterem domostwa w kontekście idei powtarzalności praktyk funeralnych. Jego nadrzędnym celem jest refleksja nad charakterem miejsca zamieszkania w sytuacji powtarzalności pewnych praktyk funeralnych w kontekście przestrzeni mieszkalnej i ich znaczenia w aspekcie społecznym.

W dobie dzisiejszego dyskursu naukowego wiele mówi się o pogrzebie, miejscu chowania zmarłych, rytuałach, kultach oraz sferze religijnej czy kosmologicznej, co jest niewątpliwie kontynuacją rozważań na temat śmierci oraz próbą interpretacji owych czynności w stosunku do zmarłego. Na uwagę zasługuje jednak pojawiający się nurt, który wychodzi daleko po za granice szeroko rozumianej archeologii śmierci, mam tutaj na myśli interdyscyplinarne dociekanie na temat ludzkich zachowań poprzez aplikację do badań archeologicznych takich dziedzin jak osteologia, socjologia czy psychologia. Nadrzędnym celem artykułu jest zatem próba określenia charakteru domostwa na stanowisku Çatalhöyük, mając na uwadze fakt cyklicznego odnawiania powierzchni mieszkalnych, co mogło mieć związek z ideą powtarzalności pewnych praktyk funeralnych. Pytanie badawcze związane ze sferą funeralną pragnę powiązać z organizacją społeczną, w której rodzaj zabudowań architektonicznych wskazuje na społeczność opartą o strukturę sąsiedzką. Aplikacja osteologii jest zatem niezbędna, aby określić wątek funeralny. Powiązanie metod osteologicznych z teoriami społecznymi powstałymi na gruncie nauk socjologicznych, czy psychologicznych jest bowiem niezwykle istotne, aby wprowadzić narrację na temat potencjalnych relacji między żywymi i zmarłymi i interpretacji dotyczącej charakteru domostwa.

Zakres przestrzenny oraz czasowy

Swoje rozważania przeprowadzę na przykładzie zwyczajów panujących w okresie rozwiniętego neolitu na stanowisku Çatalhöyük w Turcji. Stanowisko położone jest w Centralnej Anatolii na wyżynie Konijskiej (patrz ryc. 1.). Ma ponad 13 hektarów i jest jednym z największych dotychczas odkrytych stanowisk na całym Bliskim Wschodzie. Jest zarazem jednym z najlepiej rozpoznanych stanowisk w zakresie badań nad neolitem anatolijskim, na którym

udokumentowano chowanie zmarłych pod podłogami funkcjonujących domów. Miejsca na którym sfera kultury związana z działalnością sepulkralną wskazuje na bliską relację osób żywych z martwymi [19]. Region otoczony jest od południa i zachodu górami Taurus. Północne i wschodnie krańce stanowią niewielkie grzbiety górskie oddzielające równinę od wyżyn Centralnej Anatolii[20].

Przedstawione powyżej cele artykułu zostaną zrealizowane na podstawie materiałów empirycznych ze środkowej Anatolii i obejmą okres neolitu ceramicznego (z ang. Pottery Neolithic) (PN), który wyznacza ramy chronologiczne dla stanowiska Çatalhöyük (wzgórze wschodnie) (7100-5950 BC) (patrz tab. 1.). Szacuje się, że Çatalhöyük było zamieszkałe przez około 1150 lat od 7100 do 5950 cal BC [21].

Cechą dystynktywną dla omawianego stanowiska jest typ osady złożonej z przyległych do siebie konstrukcji, pozbawionych drzwi w ścianach, z wejściem w postaci otworu w dachu. Lokalizacja, wymiary i orientacja domów były niekiedy powielane w kolejnych fazach zasiedlenia [22]. Pomimo gęstej siatki zabudowy, każdy z domów zachowywał swoistą niezależność. Rzadkim zjawiskiem jest współdzielenie tego samego muru przez dwa niezależne obiekty. Część południowa była związana ze sferą i kuchenną. Zawierała ona piec usytuowany pod otworem w dachu, który, spełniając funkcję komina, zapewniał swobodną wentylację wnętrza. W tej części były pojemniki na zboże i paleniska. W części północnej i wschodniej znajdowały się umiejscowione wzdłuż ścian ławy oraz platformy, które były nieco ponad poziom podłogi. Tą część cechuje cykliczne odnawianie powierzchni zarówno platform jaki i ścian czy podłóg, tam także bardzo często znajdywały się różnego rodzaju malowidła

[19] I. Hodder, R.J. Matthews, *Çatalhöyük: the 1990s seasons,* [w:] *Ancient Anatolia: Fifty Years' work by the British Institute of Archaeology at Ankara,* red. R. J. Matthews, London 1998, s. 43–52.

[20] B.S. Düring, *Reconsidering the Çatalhöyük Community: From Households to Settlement Systems,* Journal of Mediterranean Archaeology 2007, 20/2, s. 155–182.

[21] A. Marciniak i inni. *Fragmenting times: interpreting a Bayesian chronology for the Late Neolithic occupation of Çatalhöyük East, Turkey,* Antiquity 2015, Vol. 89, Issue 343, s. 154-176.

[22] B. S. Düring, *Building Continuity in the Central Anatolian Neolithic: Exploring the Meaning of Buildings at Aşıklı Höyük and Çatalhöyük,* Journal for Mediterranean Archaeology 2005, nr. 18, s. 3–29.

(geometryczne, spiralne, antropomorficzne, czy zoomorficzne). Ponadto do wnętrza domu schodzono po drewnianej drabinie [23].

W Çatalhöyük można wyróżnić trzy rodzaje zagospodarowania przestrzeni: gliniane domy oraz ograniczone i nieograniczone otwarte przestrzenie. Dodatkowo pomiędzy obiektami występowały zamknięte obszary (ang. *midden areas*) użytkowane jako miejsca składowania odpadków oraz okazjonalnych depozytów [24].

Materiał i metody

Przedmiotem badań jest materiał szkieletowy. Analizowana próba obejmie 24 osobników pochowanych w trzech budynkach (B. 65; B. 56; B. 44) znajdujących się na obszarze wzgórza wschodniego tj. Çatalhöyük East, datowanych na I okres rozwiniętego, późnego neolitu tj. 6500- 6300 cal. BC. Do określenia badanej próby osobników, które zostały poddane analizie posłużyły mi źródła pisane tj. artykuły, raporty archiwalne a także baza danych dostępna zarówno na stanowisku jak i w wersji online poza nim.

Aplikacja perspektywy badawczej, którą oferuje kontekstualizm, a w tym konkretnym wypadku kontekst domostwa jest bardzo zróżnicowana, a co za tym idzie poszerza możliwości holistycznej interpretacji i umożliwia wprowadzenie narracji, co w przypadku badań interdyscyplinarnych jest niezwykle istotne. Kontekstualizm na grunt archeologii wprowadził pod koniec lat osiemdziesiątych XX w Prof. I. Hodder. Kontekstualizm Hoddera osadzony w zakresie archeologii postprocesualnej, interpretatywnej jest niezwykle istotny zyskując w ten sposób ogromny potencjał interpretacyjny [25].

Kontekstowość i znaczenie kontekstu jest zatem przełomowym momentem dla rozwoju studiów interdyscyplinarnych, a zatem połączenia analiz antropo - osteologicznych wraz z towarzyszącymi im metodami fizyko-chemicznymi, a także perspektywą kulturową dotyczącą śmieci i zmarłego.

[23] A. Marciniak, A. Klimowicz, *Archeologia pradziejowa wschodniego śródziemnomorza …*, s. 177-196.
[24] B.S. Düring, *Constructing communities … .*
[25] D. Tworzowska, M. Pawleta, *Teoria i metodologia archeologii na Uniwersytecie w Poznaniu*, Folia Praehstorica Posnaniensia 2013, t. 18, s. 218-233.

Wykorzystywana w tej pracy metoda kontekstowa (z ang. contextual method) obejmie kontekst pochówków w skali mikro oraz makro. Rozpocznie się od określenia najmniejszej liczby pochowanych osobników w obrębie jamy grobowej (z ang. *MNI minimum number of individuals)* oraz wydzieleniu faz depozycji osobników do grobu. Wydzielenie poszczególnych sekwencji, czyli czasu składania konkretnej osoby do grobu umożliwi mi tzw. matrix, który jest nieodłącznym narzędziem dokumentacji na stanowisku i polega na porządkowaniu zdarzeń w czasie, czyli określaniu co było wcześniejsze a co późniejsze w następstwie chronologicznym.

Określenie faz składania osobników do grobu będę mogła połączyć z analizą sekwencji stratygraficznych poprzez zastosowanie analizy mikro stratygraficznej, która polega na porządkowaniu zdarzeń w czasie, czyli określaniu co było wcześniejsze, a co późniejsze w następstwie chronologicznym. Dzięki temu możliwym stanie się wydzielenie konkretnych faz zasiedlenia budynków. Będę w stanie określić w jakim momencie funkcjonowania domu składano pochówki do jamy grobowej.

Kolejnym etapem analizy będzie spojrzenie na domostwo z perspektywy makroskali- czyli analizy makro kontekstowej. Makroskala umożliwi badanie kontekstu występowania danych osobników, to znaczy weryfikacji samego miejsca spoczynku, którą zastosuję, aby określić potencjalną relację między danymi osobnikami a instalacjami znajdującymi się wewnątrz domostwa. W kontekście całego zasiedlenia stanowiska może okazać się to niezwykle przydatne narzędzie, które pomoże mi określić relacje między funkcjonowaniem domu w konkretnym czasie- jego biografią a sferą sepulkralną; określić potencjalne przyczyny składania osobników w obrębie domostwa a nawet zastanowić się nad statusem zmarłych.

Próba obejmuje trzy budynki: budynek 65, budynek 56, budynek 44. Struktury zbudowane są w następstwie czasowym tzn. powstają jeden na drugim, kolejne założenie budowane jest na zgliszczach konstrukcji poprzednika, w ten sposób wspólnie tworzą sekwencję stratygraficzną, co pozwala określić chronologię i następstwo budowy (patrz ryc. 2.).

Wszystkie budynki charakteryzują się względnie podobnym rozmieszczeniem powierzchni użytkowanej domostwa, a także samą lokalizacją przestrzeni odpowiednich do wykonywania konkretnych czynności. Każdorazowo domostwo zorientowane jest na północny- wschód. Ich powierzchnia nie przekracza

30 m ^{2}. Posiadają centralną przestrzeń, w północno i północno wschodniej części znajdują się platformy wraz z pochówkami wewnątrz jam grobowych. Południowa część charakterystyczna jest dla lokalizacji piekarnika i paleniska. Ciekawym zjawiskiem, które da się zaobserwować jest zmniejszanie się obszaru magazynowego dystynktywnie wydzielonego na planie budynku 65. Ta strefa wydaje się być podobnie zorientowana w budynku 56, lecz w budynku 44 nie jest ona widoczna.

Analiza

Analiza objęła 24 osobników pochodzących z trzech budynków z obszaru południowego Çatalhöyük East. Osobniki, o których mowa pochowano w różnych fazach zasiedlenia danej konstrukcji domowej. Tabela (tab.2.) jest zbiorczym zestawieniem budynków, oraz kolejności złożenia poszczególnych osobników do jamy grobowej w trakcie odpowiednich faz użytkowania domostwa. Uwzględniłam w niej okres datowania budynku, strefa lokalizacji badanej próby tj. obszar południowy (z ang. South). Ponadto uwzględniłam ich numery katalogowe z bazy danych Çatalhöyük Research Project. Dzięki synchronizacji faz zasiedlenia budynku wraz z kolejnością i czasem składania osobników do jam grobowych mogłam połączyć konkretną fazę składania szczątków zmarłych osób z odpowiednią fazą użytkowania budynku. Większość osobników odkrytych w budynku 44 złożono w okresie, kiedy mieszkańcy użytkowali budynek, odnawiali go, po raz kolejny budowali pieca. W budynku 56 dwóch osobników złożono w drugim okresie użytkowania pieca, czyli prawdopodobnie renowacji oraz zamieszkania. Cechą wyróżniającą w sekwencji budynek o numerze 65 jest pięciu osobników, których pochowano do jamy grobowej w trzecim okresie późnego okres użytkowania pieca oraz zamieszkania.

Analiza objęła również określenie kategorii płci, wieku oraz depozycji dla wszystkich osobników. Kolejne tabele przedstawiają połączenie wszystkich wskazanych w pracy cech, które są istotne z punktu widzenia celów badawczych.

Tabela (tab. 3.) przedstawia zestawienie wszystkich odkrytych osobników złożonych w czasie konkretnego okresu zamieszkania budynku wraz z ich sekwencją składania do grobu. W okresie powstawania fundamentów tego domostwa złożono do grobu jednego noworodka. Okres wczesnego zamieszkania

charakteryzuje się budową pieca. Co ciekawe w tym czasie do grobu złożono osoby w wieku powyżej 50 roku życia. Trzecia faza to kontynuacja zamieszkania i odnawianie konstrukcji mieszkalnych m.in. pieca. W tym czasie w domostwie złożono największy odsetek zmarłych osób. Były to w większości osoby dorosłe, niektóre z nich dopiero, co przekroczyły dorosłość, niektóre osiągnęły wiek starczy. Budynek funkcjonuje jeszcze w okresie kolejnych odnów konstrukcji mieszkalnych, prawdopodobnie jest zamieszkiwany, lecz domownicy nie składają już zmarłych osób pod podłogami domostw. Po pewnym czasie następuje opuszczenie domostwa.

Tabela (tab. 4.) przedstawia zestawienie wszystkich odkrytych osobników złożonych w czasie konkretnego okresu zamieszkania budynku wraz z ich sekwencją składania do grobu. W okresie powstawania fundamentów tego domostwa złożono do grobu jednego noworodka. W czasie wczesnego okresu budowy i użytkowania pieca pod platformą złożono do grobu dwie osoby zmarłe, są to osobniki dorosłe, które przekroczyły 20 rok życia. Analiza nie wykazała żadnych tendencji w kwestii kategorii płci, która mogła dominować wśród osób pochowanych do jamy grobowej. Budynek funkcjonuje jeszcze w okresie kolejnych odnów konstrukcji mieszkalnych, prawdopodobnie jest zamieszkiwany, lecz domownicy nie składają już zmarłych osób pod podłogami domostw. Po pewnym czasie następuje opuszczenie domostwa.

Tabela (tab. 5.) przedstawia zestawienie wszystkich odkrytych osobników złożonych w czasie konkretnego okresu zamieszkania budynku wraz z ich sekwencją składania do grobu. W okresie powstawania fundamentów tego domostwa pod podłogą pochowano dwa noworodki. Okres wczesnego zamieszkania charakteryzuje się budową pieca, jego początkami użytkowania. W tym czasie mieszkańcy złożyli do jamy grobowej dziecko. Trzecia faza to kontynuacja zamieszkania i użytkowanie nadal tej samej konstrukcji pieca. W tym czasie w domostwie złożono największy odsetek zmarłych osób. Analiza nie wykazała żadnych tendencji co do preferencyjnej kategorii płci i wieku. Po tym okresie budynek przestaje funkcjonować a w czasie jego opuszczania do grobu złożono osoby, które osiągnęły dorosłość.

Dyskusja wyników

Analizowana próba pochodzi z okresu rozwiniętego neolitu, a konkretniej jego końcowej fazy tj. 6500- 6300cal. BC. Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki badań nie ulega wątpliwości, że mieszkańcy osady Çatalhöyük byli ze sobą powiązani w skutek rozmaitych relacji społecznych występujących w różnym nasileniu. Jak zauważa Ian Kuijt mogła to być zależność w ramach struktury rodzin nuklearnych, poszerzonych (wielopokoleniowych), sąsiedztwa lub wynikająca z przynależności do wspólnoty. Badacz twierdzi również, że organizacja społeczna neolitycznych osad jest ściśle związana z organizacją przestrzenną [26]. Dotyczy to zarówno obszarów zamieszkałych, jak i nieprzeznaczonych do tych celów. O strukturze społecznej osady Çatalhöyük zorganizowanej we wspólnoty sąsiedzkie świadczy zarówno model urbanizacyjny- gęsta lokalizacja poszczególnych domów oraz świadectwa istnienia miejsc o szczególnym znaczeniu dla każdej zbiorowości. Powszechnie określa się je na podstawie występowania dużej liczby pochówków i (lub) śladów po intensywnym zagospodarowaniu przestrzeni domu zarówno w kontekście sfery rytualnej (np. ławy, plastrowane platformy, malowidła) jak i użytkowej (np. miejsca magazynowania produktów spożywczych na szeroką skalę) [27]. Sekwencja budynków 44- 56- 65 to świadectwo miejsc o charakterze zarówno użytkowym jak i znaczeniowo szczególnym. Interesująca wydaje się być powtarzalność takich czynności jak odnawianie malowideł, ponownego plastrowania, tynkowania powierzchni mieszkalnej zauważoną w badaniach mikrostratygraficznych powierzchni tynkowanych platform oraz odnawianych powierzchni piekarników. Ta tendencja wydaje się występować w każdym z analizowanych założeń domowych.

Powtarzalność ta niejako skupiała się w domu, nie znaczyło to jednak, że była ona obecna tylko w materialnych pozostałościach po niej. Mam tutaj na myśli czynności, które motywowały mieszkańców do kontynuowania tej idei powtarzalności, czyli pamięć. Pamięć w tym znaczeniu przejawia się głównie w okresie rozwiniętego funkcjonowania osady, jej największego zasiedlenia, rozkwitu, produkcji, skupienia ludzi w jednym miejscu. Ma to miejsce właśnie w okresie największego natężenia zauważonej powtarzalności. W szerszej per-

[26] I. Kuijt, *Defining an idea at many scales: Extended households, house groups, and spatial organization at Çatalhöyük, Turkey*, (praca niepublikowana) 2012.
[27] B.S. Düring, *Burials in context: The 1960s inhumations of Çatalhöyük East*, Anatolian Studies 2003, vol. 53, s. 1–15.

spektywie można powiedzieć, że pamięć nie zachodziła tylko w okresie funkcjonowania jednego czy kilku domostw w jednym czasie okupacji. Była ona długotrwała i przekazywana z pokolenia na pokolenie. Próba analizowanych w tej pracy budynków znakomicie potwierdza to założenie. Po okresie użytkowania jednego domostwa mieszkańcy zazwyczaj je opuszczali i średnio trwało to po okresie użytkowania takiego założenia przez jedną generację tj. około 25 lat [28]. Po tym czasie na zgliszczach poprzednika mieszkańcy osady decydowali się na budowę kolejnej struktury. Co ciekawe samo rozmieszczenie stref użytkowania domu było odzwierciedleniem struktur opuszczonych tj. strefa czysta zlokalizowana była na północy, strefa centralna- tam znajdywała się przestrzeń do wykonywania czynności domowych, strefa południowa to obszar gdzie znajdował się piec i palenisko, czyli miejsca obróbki i przygotowywania pożywienia. Do domu każdorazowo przylegał spichlerz, miejsce magazynowania pożywienia. Ta tendencja wydaje się być odmienna w przypadku budynku 44. Powtarzalność idei można zauważyć ponadto w sekwencji grobów wśród analizowanych budynków. Jamy grobowe umieszczane każdorazowo pod północno i północno- wschodnimi platformami, było to miejsce przeznaczone głownie dla osobników dorosłych. Noworodki często umieszczano w ławach czy zagłębieniach. Większość próby wykazała jednak zauważalne podobieństwo lokalizacji miejsca przestrzeni grzebanej.

Idea powtarzalności nie była jednak zauważalna od początku funkcjonowania osady, rodziła się, powstawała w czasie, i w czasie była kontynuowana poprzez pamięć o niej, czy tradycję. Początkowo w okresie wczesnego neolitu, kiedy to populacja rozwijała się budynki są znacznie większych i różnych rozmiarów. Ponadto nie zauważa się stricte takiej samej bezpośredniej kontynuacji. Widać, że w pewnym okresie idea powtarzalności osiągnęła maksimum natężenia. Mam tutaj na myśli czas 6700- 6500 cal. BC. Budynki osiągają wówczas ustandaryzowane rozmiary i osiągają średnio 25 m ^{2} (patrz ryc. 3.). Wiązało się to bowiem z pewnością z rosnącą w tym czasie populacją, która właśnie w tym czasie osiągnęła swój punkt kulminacyjny.

W okresie rozkwitu populacji, wzrasta ilość domów, W końcowym okresie okupacji widać znacząca różnicę w rozmiarach poszczególnych domostw

[28] I. Kuijt, *Defining an idea at many scales … .*

a także ich organizacji wewnętrznej. Nie brakuje domostw osiągających rozmiary sięgające nawet do 85 m kwadratowych. Powiększa się tym samym obszar centralny. Dom ma więcej pomieszczeń (patrz ryc. 4.).

Współczesne badania dowiodły, że nastąpił rozpad wspólnot sąsiedzkich i zastąpienie ich przez indywidualne domostwa, które posiadały swoją autonomię. Pojawiły się konstrukcje mające ewidentny charakter grobowca w późnych fazach zasiedlenia osady, co wskazuje na istotne zmiany, jakie tam zaszły z końcem VII tys. cal. BC. W ostatnich wiekach (c. 6300–5950 cal. BC) doszło do znaczących przemian społecznych i gospodarczych lokalnej społeczności. Była ona zorganizowana w ramach autonomicznych domostw o solidnych podstawach gospodarczych, pozwalających na samodzielne zdobywanie i magazynowanie pożywienia [29]. Sekwencja budynków 44- 56- 65 jest zatem jedną z ostatnich, która poświadcza zupełnie odmienną organizację, a co za tym idzie i ideę tworzenia założeń domowych w podobny sposób. Datowana jest na okres tuż po kulminacyjnym momencie rozwoju społeczności, a widać jednak ciągłą pamięć o pewnych praktykach, które były bowiem elementem przyczyniającym się do efektywnego funkcjonowania osady w ramach społeczności sąsiedzkich . Po mimo zmniejszającej się populacji [30], w związku z jej większym rozproszeniem idea, która powstawała wraz z rozwojem stanowiska, wykształceniem się pamięci w dalszym ciągu była wykorzystywana.

Przedmiot badań niniejszej pracy obejmuje w szczególności aspekty związane ze strefą funeralną oraz kwestii wpływów praktyk funeralnych na znaczenie domostwa. Rozprawa stanowi próbę interpretacji znaczenia śmierci w domu w oparciu o problematykę związaną ze społeczną organizacją osady. Kwestią wartą uwagi jest również włączenie do problematyki aspektu czasowego, dzięki któremu możliwym jest zauważenie zmian praktyk funeralnych, a w konsekwencji znaczenia domostwa w różnym czasie okupacji stanowiska

Zasadność powyższych ustaleń wydaje się być potwierdzona przez zaproponowaną w tej pracy koncepcję domestykacji. Organizacja społeczna osady Çatalhöyük jest ściśle związana z organizacją przestrzenną, która może zostać

[29] A. Marciniak, *Communities, Households and Animals. Convergent Developments in Central Anatolian and Central European Neolithic*, Documenta Praehistorica 2008, nr. 35, s. 93-109.

[30] C.S. Larsen, S.W. Hillson, C.B. Ruff, J.W. Sadvari, E.M. Garofalo, *The human remains II: Interpreting lifestyle and activity in Neolithic Çatalhöyük,* [w:] *Humans and landscapes of Çatalhöyük Reports from the 2000–2008 seasons. Çatalhöyük Research Project Volume 8*, red. I. Hodder, Los Angeles 2013, s. 397–412.

ukonstytuowana poprzez udomowienie, czyli kontrolę produkcji oraz reprodukcji. Niezaprzeczalnie udomowienie nastąpiło na stanowisku zarówno w sensie dosłownym jaki i metaforycznym. Udomowienie roślin i zwierząt wpłynęło bezpośrednio na rozwój populacji. Dzikość została oswojona, czego przykładem mogą być instalacje z byczych rogów, które współtowarzyszom mieszkańcom, zarówno tym zmarłym jak i tym, którzy w tym domu wówczas egzystowali. Udomowienie może oddziaływać na rozwój technologii, a przez to i wiedzy o niej. Miało również związek ze śmiercią. Dosłownie i metaforycznie. Śmierć była obecna w domu, wśród ludzi, którzy spali na platformach pod którymi chowali swoich przodków. Traktowanie człowieka w taki sposób z pewnością odzwierciedla relacje domowników i zmarłych, troskę o nich, być może również zapewnienie im bezpieczeństwa po śmierci. Domestykacja śmierci jest formą wprowadzenia i akceptacji śmierci w naturalny byt człowieka. Być może tradycja chowania ludzi pod podłogami domów odzwierciedlała potrzeby mieszkańców, którzy kontynuując praktyki sami również oczekiwali takowego pogrzebu. Domestykacja śmierci w moim przekonaniu wpływała na funeralny charakter domostwa w ramach społeczności poszerzonej.

Udomowienie śmierci kojarzy się nierozłącznie ze sferą wierzeniową. Praktyki pogrzebowe zorganizowane wokół nie spokrewnionych ze sobą domowników musiały ich w jakiś sposób integrować. Domestykacja mogła być zatem bezpośrednia; poprzez składanie osobników do grobu, wewnątrz domostw. Domestykacja pośrednia/ metaforyczna odnosi się do wiedzy teoretycznej, która mogła zostać wykorzystana w praktyce. Pośrednio można domestykację traktować również jako proces stymulujący, organizujący społeczeństwo. Wówczas wynika on ze wspólnie odprawianych praktyk, czy np. produkcji narzędzi. Dzięki domestykacji śmierci budynki nabierały specjalnego znaczenia.

W moim przekonaniu, aby prześledzić charakter domostwa należy odnieść się do modelów religijnych, które zaproponował H. Whitehouse. Związek pamięci z formą organizacji przestrzennej domostwa jest w przypadku Çatalhöyük niezaprzeczalny. Pamięć natomiast może być różna: długotrwała lub krótkotrwała. ludzie są zdolni, aby pamiętać. Na tych dwóch płaszczyznach mogą występować różne typy pamięci ludzkiej: pamięć utajona bądź taka,

która charakteryzuje się wyraźnym wspomnienie; pamięć krótkotrwała i długotrwała, pamięć semantyczna, pamięć epizodyczna [31]. Te dwa dychotomiczne modele wskazują, że niektóre praktyki religijne kładły nacisk na głębokie przeżycie emocjonalne, mogło być rzadziej przedstawiane, ale wysoko stymulowało emocje. Mają za zadanie uchronić trwały sens objawienia i wytworzyć silne więzi między mała grupą uczestników rytualnych. Druga forma modelu religijności charakteryzuje się mniejsza stymulacją, mogą one być w wysokim stopniu powtarzalne, prowadzone w stosunkowo większym spokoju. Takie praktyki często towarzyszą przekazywaniu złożonej teologii i doktryny. Te praktyki zazwyczaj charakteryzują duże wspólnoty religijne. Wymienione doktryny mogą zaistnieć jedynie w przypadku, kiedy ludzie są zdolni do zapamiętywania oraz muszą mieć motywację do przekazywania tych wierzeń i rytuałów [32]. Jeśli ludzie nie pamiętają, w co wierzą i jak powinni odprawiać rytuały nie ma możliwości, aby wierzenia mogły przetrwać i być przyswojone przez kolejne pokolenia. Wierzenia i praktyki z tym związane nie mają szansy się zadomowić, ponieważ wraz z upływem czasu pamięć jest ulotna. czasem Aby ludzie mogli podtrzymywać tradycję i ją kontynuować musi zaistnieć pewien powtarzalny system przekazu religijnego. Świadomość i pamięć uczestników pozwoliłaby wówczas na kontynuację i świadome przekazywanie form praktyk. Zaletą tej strategii jest to, że kosmologia może być powielana w ten sposób. Ludzie mogą się uczyć, zapamiętywać, w ten sposób utrwalać pamięć poprzez konieczność częstej powtarzalności.

Wzorce, które obserwuje się na stanowisku wskazują na długotrwały rodzaj pamięci członków społeczności jakim jest powtarzalność. H. Whitehouse zakłada, ze pamięć ludzi może mieć istotne znaczenie w relacji do praktyk pogrzebowych, a co się z tym wiąże przekazywania wierzeń i rytuałów [33]. Świadomość idei i pamięć pozwoliła bowiem mieszkańcom na świadome przekazywanie form praktyk funeralnych.

[31] H. Whitehouse, *Modes of Religiosity: Towards a Cognitive Explanation of the Sociopolitical Dynamics of Religion*, Leiden 2002, s. 293- 315.
[32] Tamże, s. 295.
[33] H. Whitehouse, *Cognitive Evolution and Religion; Cognition and Religious Evolution*. Issues in Ethnology and Anthropology 2008, Vol. 3. No. 3, s. 35-47.

Charakter domostwa w kontekście rodzącej się idei powtarzalności praktyk funeralnych w dobie rozwiniętego neolitu na stanowisku Çatalhöyük w Turcji.

Dom na stanowisku Çatalhöyük jest niewątpliwie przedmiotem wielu badań, czy to w aspekcie funkcjonalnym, osadniczym, jako miejsce zamieszkania ludzi, ich funkcjonowania w obrębie tej przestrzeni, czy też symbolicznym, religijnym jako miejsce związane z działalnością artystyczną, rytualną a także funeralną- miejscem gdzie zmarłych składano w obrębie wciąż jeszcze to zamieszkałych domostw.

W moim przekonaniu funeralne znaczenie budynku w kontekście badanej próby mogło mieć znaczenie zarówno utylitarne jak i integracyjne, pozwalające na budowanie więzi społecznych, które swój największy rozkwit osiągnęły w okresie North G/ South O, tworząc społeczeństwo oparte o wspólnoty sąsiedzkie. Dom stymulował zatem wszystkie czynności społeczne, był centrum funeralnym, w którym zachodziły najważniejsze przemiany związane z życiem społecznym. Ponadto dom powodował stabilizację społeczną, wyrażaną poprzez pamięć powtarzalność, integrację ludzi w jednym miejscu oraz udomowieniu dzikości, która była metaforą śmierci. Funeralne znaczenie budynku w ramach społeczności zamieszkujących stanowisko Çatalhöyük bezsprzecznie wiązało się z udomowieniem śmierci, czyli praktykami chowania zmarłych wewnątrz domów, w których nadal egzystowali ludzie.

W niniejszej pracy starałam się wykazać, iż praktyki pogrzebowe były nierozerwalnie związane z aspektem udomowienia śmierci, czyli jej socjalizację w społeczności sąsiedzkiej Çatalhöyük. Pomimo iż materiał źródłowy, na którym opracowanie zostało oparte, ukazuje jedynie częściowy obraz długiej historii osadnictwa neolitycznego tellu, myślę, że wnioski płynące z jego analizy stanowią kolejny krok w kierunku poznania sposobu wykorzystywania domu w aspekcie życia i śmierci. Szczegółowe analizy przeprowadzone pod kątem depozycji osobników, ich kategorii wiekowych, płciowych, lokalizacji w obrębie budynków, sekwencji pochówków ze względu na czas ich złożenia do grobów oraz jej korelacja z etapami użytkowania domostwa bezsprzecznie dowiodła, iż śmierć była zjawiskiem, któremu towarzyszyły, zapewne nacechowane znaczeniowo, obrzędy, na podstawie których możemy domniemać o ich szcze-

gólnym znaczeniu w społeczeństwie. Uważam, iż niniejsze praktyki są niewątpliwym przykładem tego, iż życie i śmierć mieszkańców neolitycznego Çatalhöyük skoncentrowane było wokół domu. W świetle powyższych rozważań nie dziwi występowanie elementów wyposażenia grobowego w kontekstach funeralnych zmarłych osób. Kontynuacja jednakowych zachowań, których charakter można rozpatrywać również w kategoriach tradycji, znamiennych dla czynności pogrzebowych związanych ze śmiercią wydaje się być w sposób szczególny uwarunkowana przez głęboko zakorzenioną sferę świadomościową bądź wierzeniową ówczesnych mieszkańców, w którym jednym z najważniejszych czynników była pamięć oraz tradycja powielania pewnych wzorców. Nie ulega wątpliwości, że śmierć była w Çatalhöyük wydarzeniem istotnym i bezsprzecznie nacechowanym znaczeniowo. Wydaje się, iż sposób, w jaki postrzegano nadmienione zjawisko przez ówczesnych ludzi był zależny od zespołu wielu czynników ten artykuł porusza tylko jeden z nich. Wyrażam nadzieję, iż podjęta w niniejszej pracy problematyka funeralnego znaczenia domu stanowi jeden z kolejnych kroków w kierunku poznania jego znaczenia i funkcji w kontekście organizacji społecznej neolitycznego Çatalhöyük.

Bibliografia

Andrews Peter, Bello Silvia, *Pattern in Human Burial Practice*, [w:] *The Social Archaeology of Funerary Remains*. Studies in Funerary Archaeology, red. R. Gowland, Ch. Knüsel, Oxford 2009.

Carleton Chris, Conolly James, Marc Collard, *Corporate Kin-groups, Social Memory, and History Houses? A Quantitative Test of Recent Reconstructions of Social Organization an Building Function at Çatalhöyük during PPNB*. Journal of Archaeological Science 2013, nr. 40.

Croucher Karina, *Death and Dying in the Neolithic Near East,* Oxford 2012.

Düring Blenda S., *The articulation of houses at Neolithic Çatalhöyük, Turkey,* [w:] *The Durable House, House Society Models in Archaeology. Center for Archaeological Investigations,* red. R. Beck, Carbondale 2007.

Düring, Blenda S., *Reconsidering the Çatalhöyük Community: From Households to Settlement Systems,* Journal of Mediterranean Archaeology 2007, nr. 20/2.

Düring Blenda S., *Constructing Communities. Clustered Neighbourhood Settlements of the Central Anatolian Neolithic, ca. 8500-5500 cal BC*. Leiden 2006

Düring Blenda S., Marciniak Arkadiusz, *Households and communities in the central Anatolian Neolithic*, Archaeological Dialogues 2006, nr. 12/2.

Düring Blenda S., *Building Continuity in the Central Anatolian Neolithic: Exploring the Meaning of Buildings at Aşıklı Höyük and Çatalhöyük,* Journal for Mediterranean archaeology 2005, nr. 18.

Düring Blenda S., *Burials in context. The 1960s Inhumations of Çatalhöyük East,* Anatolian Studies 2003, vol. 53.

Düring Blenda S., *Social dimensions in the architecture of Neolithic Çatalhöyük*, Anatolian Studies 2001, nr. 51.

Farid Sahina, *Introduction to the South Area Excavations,* [w:] *Excavating Çatalhöyük, South, North and KOPAL Area reports from the 1995-1999 seasons*, red. I. Hodder, Cambridge - London 2007.

Flannery Kent V., **Winter Marcus C.**, *Analysing Household Activities,* [w:] *The Early Mesoamerican Village,* red. K.V. Flannery, New York 1976.

Gillespie Susanne D., *Maya „Nested" House: The ritual Construction of Place,* [w:] *Beyond Kinship. Social and Material Reproduction in House Societies*, red. R. A. Joyce, S.D. Gillespie, Philadelphia 2000.

Goring-Morris Adrian N. i in., *The 1997 season of excavations at the mortuary site of Kfar HaHoresh, Galilee, Israel*, Neo-Lithics 1998, nr. 3.

Goring-Morris Adrian N., Horwitz Liora, *Investigations at an early Neolithic settlement in lower Galilee: Results of the 1991 season at Kefar HaHoresh*, 'Atiqot 1995, nr. 27.

Hodder Ian, Mol Angus, *Network Analysis and Entanglement,* Journal of Archaeological Method and Theory 2016*,* vol.23, Issue 4.

Hodder Ian, Pels Peter, *History Houses: a new interpretation of architectural elaboration at Çatalhöyük,,* [w:] *Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study*, red. I. Hodder, Cambridge 2010.

Hodder Ian, Cessford Craig, *Daily practice and social memory at Çatalhöyük*, American Antiquity 2004 69/1.

Hodder Ian, Matthews Rogger J., *Çatalhöyük: the 1990s seasons,* [w:] *Ancient Anatolia: Fifty Years' work by the British Institute of Archaeology at Ankara,* red. R. J. Matthews, London 1998.

Hodder Ian, *Re-opening Çatalhöyük,* [w:] *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*, red. I. Hodder, Cambridge - London 1996.

Hodder Ian, *The domestication of Europe,* [w:] *Archaeological Theory and Practice,* red. I. Hodder, London 1992.

Joyce Rosemary, *Ancient Bodies. Ancient Lives*, London 2008.

Joyce Rosemary, Susanne D. Gillespie, *Beyond Kinship: Social and Material Reproduction in House Societies,* Philadelphia 2000.

Kuijt Ian, *Defining an idea at many scales: Extended households, house groups, and spatial organization at Çatalhöyük, Turkey*, (praca niepublikowana) 2012.

Kuijt Ian, *The Regeneration of Life. Neolithic Structures of Symbolic Remembering and Forgetting,* Current Anthropology 2008, nr. 49/2.

Larsen Clarc S. i in., *The human remains II: lifestyle and activity in Neolithic Çatalhöyük,* [w:] *Humans and landscapes of Çatalhöyük Reports from the 2000–*

2008 seasons. Çatalhöyük Research Project Volume 8, red. I. Hodder, Los Angeles 2013.

Lévi-Strauss Claude, *Anthropology and Myth: Lectures*, Oxford - Blackwell 1987.

Marciniak Arkadiusz, *Communities, Households and Animals. Convergent Developments in Central Anatolian and Central European Neolithic*. Documenta Praehistorica 2008, nr. 35.

Marciniak Arkadiusz i in., *Fragmenting times: interpreting a Bayesian chronology for the Late Neolithic occupation of Çatalhöyük East, Turkey,* Antiquity 2015, Vol. 89, Issue 343.

Marciniak Arkadiusz, Klimowicz Arkadiusz, *Archeologia pradziejowa wschodniego śródziemnomorza na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,* Folia Praehistorica Posnaniensia 2013, t. 18.

Mellaart James, *Excavations at Çatal Hüyük. First preliminary report*, Anatolian Studies 1962, nr. 12.

Minta-Tworzowska Danuta, Pawleta Michał, *Teoria i metodologia archeologii na Uniwersytecie w Poznaniu*., Folia Praehstorica Posnaniensia 2013, nr. 13.

Nakamura Carolyn, *Housing empathy: humans, animals and bodily afterlives at Çatalhöyük,* [w:] *in Body Histories*, red. D. Boric, O. Harris, Cambridge 2004.

Parker-Pearson Mike, *Mortuary Practices, Society, Ideology: an ethnoarchaeological study,* [w:] *Symbolic and Structural Archaeology*, red. I. Hodder. Cambridge 1982.

Parker-Pearson Mike, Richards Colin, *Archtecture and Order: Spatial Representation and Archaeology,* [w:] *Architecture and Order*, red. M. Parker- Pearson, C. Richards, Approaches to Social Space, London 1994.

Pels Peter, *Temporalities of "Religion" at Çatalhöyük,* [w:] *Religion of Emergence of Civilization. Çatalhöyük as a Case Study*, red. I. Hodder, Cambridge 2010.

Pilloud Martin A., Larsen Clark S., *"Official" and "Practical" Kin: Inferring Social and Community Structure from Dental Phenotype at Neolithic Çatalhöyük, Turkey.* American Journal of Physical Anthropology 2011, nr. 145(4).

Regan Roddy, *Building 65 sequence,* [w:] *Archive Report 2007,* [online] http://catalhoyuk.com/dowloads/Archive_Report_2007.pdf [dostęp: 20. 04.2018]

Whitehouse Harvey, *Cognitive Evolution and Religion. Cognition and Religious Evolution*, Issues in Ethnology and Anthropology 2008, Vol. 3. No. 3

Whitehouse Harvey, *Modes of Religiosity: Towards a Cognitive Explanation of the Sociopolitical Dynamics of Religion*, Leiden 2002.

Wilk Richard R., Rathje William L., *Household Archaeology,* [w:] *Archaeology of the Household: Building a Prehistory of Domestic Life*, red. R. Wilk and W. L. Rathje., 1982b.

SUMMARY

THE MEANING OF THE BUILDING IN THE CONTEXT OF THE EMERGING IDEA OF REPEATABILITY OF THE FUNERAL PRACTICE AT THE NEOLITHIC SITE OF ÇATALHÖYÜK IN TURKEY

The article attempts to present the topic about the building in the the context of the emerging idea of repeatability of the funeral practices at the Neolithic site of Çatalhöyük in the period before the appearance of pottery (PPN) (Pre-Pottery Neolithic). This site has been chose due to the specific

context of the occurrence of burials, which were intered under the house floors.The practice of burial customs were carried out cyclically by adding deceased person to the grave pit one after one with the passage of time, which is confirmed by the micro stratigraphic analyzes of platforms. Those practices resulting in disturbance of the skeleton deposition. Many skeletons are clearly disturbed, and some burials contain only crania. Moreover such practices occurred in the building, which may have been made for the special purpose and therefore involved a large part of the community, which validates their social character.

The archaeological context in the matter of considering the issues discussed here seems to be the key to the textualization of information obtained from bones. The article will therefore be a valuable complement to the research focused on contextualization, that is necessary to take up the discourse in the contemporary research on the Neolithic Near East.

The article focuses on the concept of domestication, introduced to the field of archaeology by Ian Hodder in the sense of activities, that were undoubtedly connected with the place of living, living and dying. In this particular case, the author treats this term literally in the sense of domestication of death. The analysis focuses mainly on the context of the household, i.e. the macro scale. It also examines the context of the occurrence of deceased people, the environment and features associated with their deposition, i.e. the micro scale. The application of the research perspective offered by contextualism is very diverse, and thus extends the possibilities of holistic interpretation and enables the introduction of narration, which is extremely important in the case of interdisciplinary research.

The sample, which is taken under consideration relay on the skeletal material. The analyzed sample includes 24 individuals buried in three buildings (B. 65, B. 56, B. 44), located in the Çatalhöyük East, dated back between 6500- 6300 cal. BC. The sequence of buildings 44-56-65 is one example of useful and semantically specific places. Such activities seems to be really interesting, because of the repeatability as renewing paintings, re-plastering residential space. This tendency seems to occur in each of the analyzed buildings.

The repetition was focused in the building, but that did not mean that it was present only in the material remnants of it. By this I mean activities that motivated residents to continue this idea of repetition, or memory. Memory

in this sense manifests itself mainly during the period of the most developed, the most inhabited and the largest settlement as well as concentration of people in one place. This takes place precisely during the period of the highest intensity of observed repeatability. In a broader perspective, the memory did not occur only during the period of one or several households functioning at one time of the site occupation. It was long-lasting and passed down from generation to generation. The attempt of the buildings analyzed in this work perfectly confirms this assumption. The idea of repeatability was not noticeable from the beginning of the functioning of the settlement, it was born, it was created in time, and in time it was continued through the memory and tradition.

The subject of this study includes, in particular, aspects related to the funeral sphere and the question of the influence of funeral practices on the importance of the building. This is an attempt to interpret the meaning of dead in the building, which may be still inhabited by the living people and thus related to the social organization of the settlement. It is also worth noting the inclusion of a temporal aspect into the issue, thanks to which it is possible to notice changes in funeral practices and, consequently, the significance of the household at various times during the occupation of the site. Patterns that are observed at the site indicate the long-lasting type of memory of community members, which is repeatability. The awareness of the idea and memory allowed the inhabitants to consciously communicate forms of funeral practices. I believe that these practices are an unquestionable example that the life and death of the Neolithic residents of Çatalhöyük was concentrated around the building. Detailed analysis including deposition category of individuals, their ages, sex, location within the building, the sequence of burials and its correlation with the stages of use of the building indisputably proved, that death was a semantic phenomenon.

In this article, I tried to show that funeral practices wer inextricably linked to the aspect of domestication of death, that is, its socialization within the neighborhood community at Çatalhöyük. I think that the conclusions from this study constitute the next step towards learning how to use the building as a source for studying the life and death.

Ryciny i tabele

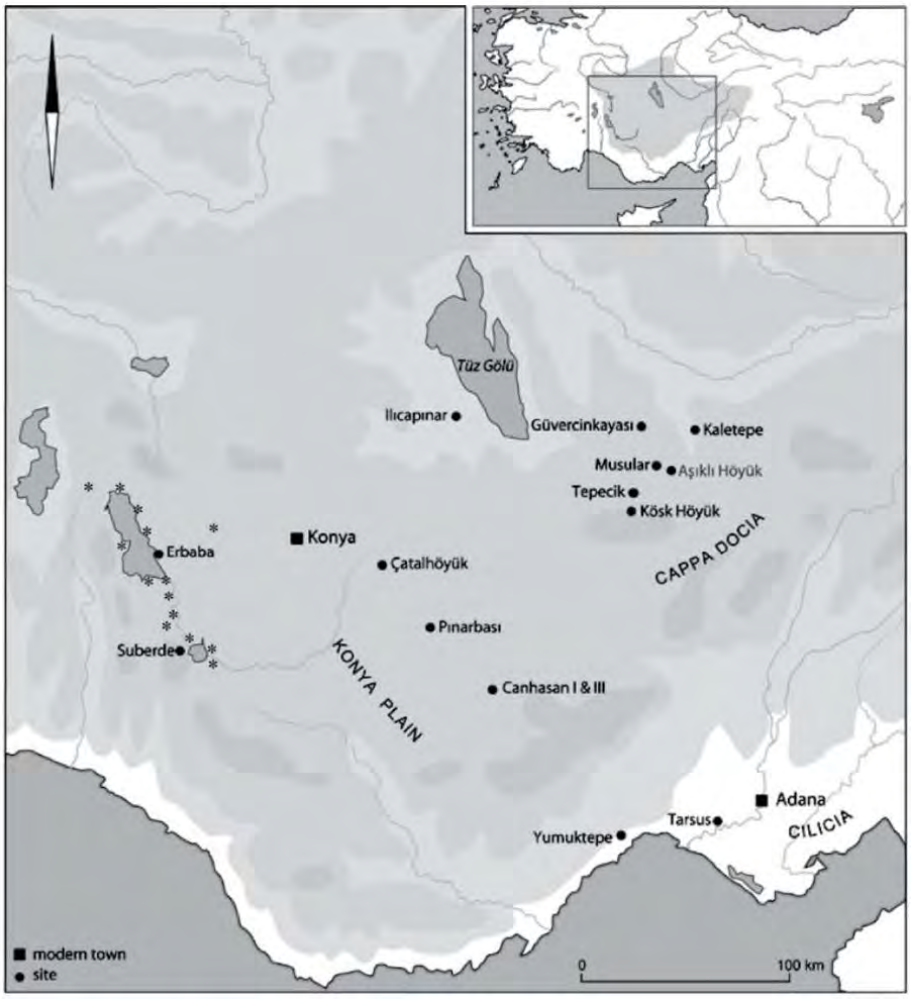

ryc. 1. Neolityczne stanowiska w centralnej Anatolii, (źródło: B.S. Düring, *Reconsidering the Çatalhöyük Community* …, s. 156, Fig. 1.).

Datowanie budynków ze stanowiska Çatalhöyük (East)					
Strefy prowadzonych badań					
N	**S**	**TPC**			
Numer budynków			Chronologia wg. datowania poziomami osadniczymi (Hodder 2017)	Chronologia	cal BC
129		150 122 166	TP M TP M TP M	II Okres Poźnego Neolitu	6300- 5950
	44 56 65		SouthS South R North H; South Q	I Okres Poźnego Neolitu	6500- 6300
77,52,1	80 89		North G; South O North G; South O-N	Środkowy Neolit	6700- 6500
131.5	6 17		North F; South L South K	Wczesny Neolit	7100- 6700

tab. 1. Datowanie stanowiska Çatalhöyük East, (źródło: Çatalhöyük East temporal groupings of levels [Çatalhöyük Research Project]).

ryc. 2. Sewkencja Budynków B. 65, B. 56, B. 44, rozpoczynając od najwcześniej powstałego domostwa tj. B. 65., (źródło: Çatalhöyük Research Project).

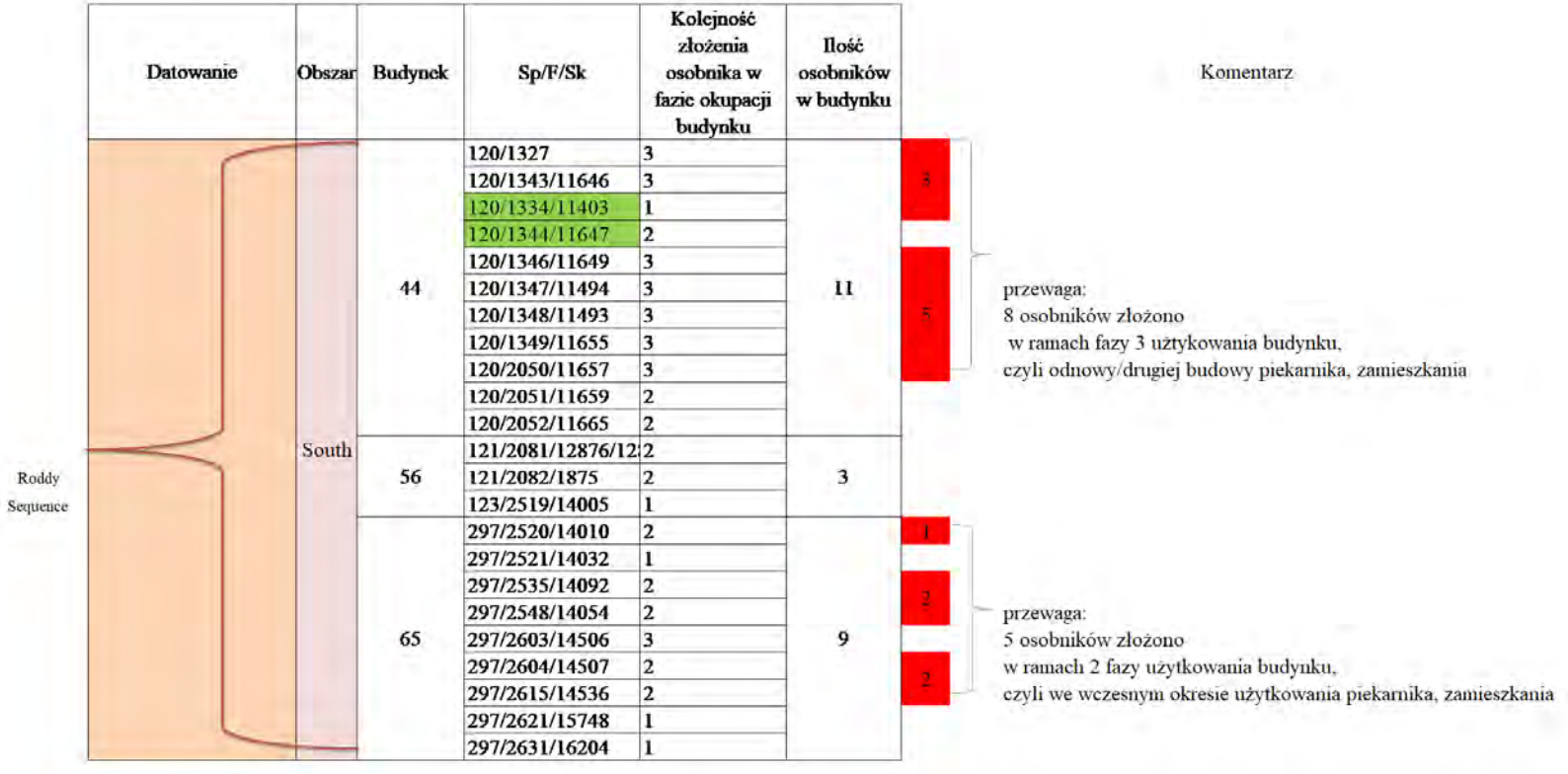

Datowanie	Obszar	Budynek	Sp/F/Sk	Kolejność złożenia osobnika w fazie okupacji budynku	Ilość osobników w budynku		Komentarz
Roddy Sequence	South	44	120/1327	3	11	3	przewaga: 8 osobników złożono w ramach fazy 3 użytkowania budynku, czyli odnowy/drugiej budowy piekarnika, zamieszkania
			120/1343/11646	3			
			120/1334/11403	1			
			120/1344/11647	2			
			120/1346/11649	3		5	
			120/1347/11494	3			
			120/1348/11493	3			
			120/1349/11655	3			
			120/2050/11657	3			
			120/2051/11659	2			
			120/2052/11665	2			
		56	121/2081/12876/12	2	3		
			121/2082/1875	2			
			123/2519/14005	1			
		65	297/2520/14010	2	9	1	przewaga: 5 osobników złożono w ramach 2 fazy użytkowania budynku, czyli we wczesnym okresie użytkowania piekarnika, zamieszkania
			297/2521/14032	1			
			297/2535/14092	2		2	
			297/2548/14054	2			
			297/2603/14506	3			
			297/2604/14507	2		2	
			297/2615/14536	2			
			297/2621/15748	1			
			297/2631/16204	1			

w trakcie odpowiednich faz użytkowania domostwa, (źródło: Opracowanie własne).

tab. 3. Zestawienie wszystkich odkrytych osobników złożonych w budynku 44, w czasie konkretnego okresu zamieszkania w budynku wraz z ich sekwencją składania do grobu, określeniem wieku, płci i kategorii depozycji, (źródło: Opracowanie własne).

obszar	południowy							
	numer budynku	okres zamieszkania budynku	Sp/F/Sk	okres złożenia osobnika w fazie okupacji budynku	sekwencja składania do grobu	wiek	płeć	kategoria depozycji
SouthS/ I faza późnego neolitu 6500- 6300 cal. BC	44	I okres- budowa fundamentów	120/1334/11403	1	1	1	N/A	4
		II okres- budowa piekarnika, zamieszkanie	120/2051/11659	2	1	6	1	4
			120/2052/11665	2	2	6	4	4
		III okres, odnowa piekarnika, zamieszkanie	120/1327	3	1	N/A	N/A	N/A
			120/1343/11646	3	2	7	N/A	6
			120/1344/11647	3	3	5	4	1
			120/1346/11649	3	4	7	1	4
			120/1347/11494	3	5	6	4	1
			120/1348/11493	3	6	6	4	1
			120/1349/11655	3	7	6	4	4
			120/2050/11657	3	8	3	N/A	4
		IV okres, 3 odnowa piekarnika, zamieszkanie	brak					
		IV okres,4 odnowa piekarnika, zamieszkanie	brak					
		V faza opuszczenie budynku	brak					

	numer budynku	okres zamieszkania budynku	Sp/F/Sk	okres złożenia osobnika w fazie okupacji budynku	sekwencja składania do grobu	wiek	płeć	kategoria depozycji
South S/ I faza późnego neolitu 6500- 6300 cal. BC	56	I okres- budowa fundamentów	123/2519/14005	1	1	0	N/A	1
		II okres- wczesny okres użytkowania piekarnika, zamieszkanie	121/2081/12876/12863	2	1	5	2	2
			121/2082/1875	2	2	4	5	1
		III okres- późny okres użytkowania piekarnika, zamieszkanie	brak					
		IV faza opuszczenie budynku	brak					

składania do grobu, określeniem wieku, płci i kategorii depozycji, (źródło: Opracowanie własne).

	numer budynku	okres zamieszkania budynku	Sp/F/Sk	okres złożenia osobnika w fazie okupacji budynku	sekwencja składania do grobu	wiek	płeć	kategoria depozycji
South H/ South Q I faza późnego neolitu 6500- 6300 cal. BC	65	I okres- budowa	297/2631/16204	1	1	0	N/A	1
			297/2631/16203	1	1	0	N/A	1
		II okres- wczesny okres użytkowania piekarnika, zamieszkanie	297/2621/15748	2	1	2	N/A	1
		III okres- poźny okres użytkowania piekarnika, zamieszkanie	297/2520/14010	3	1	0	N/A	1
			297/2535/14092	3	2	3	N/A	4
			297/2548/14054	3	3	2	N/A	4
			297/2604/14507	3	4	6	5	4
			297/2615/14536	3	5	1	N/A	1
		IV faza opuszczenie budynku	297/2521/14032	4	1	5	1	1
			297/2603/14506	4	2	6	5	1

dynku wraz z ich sekwencją składania do grobu, określeniem wieku, płci i kategorii depozycji, (źródło: Opracowanie własne).

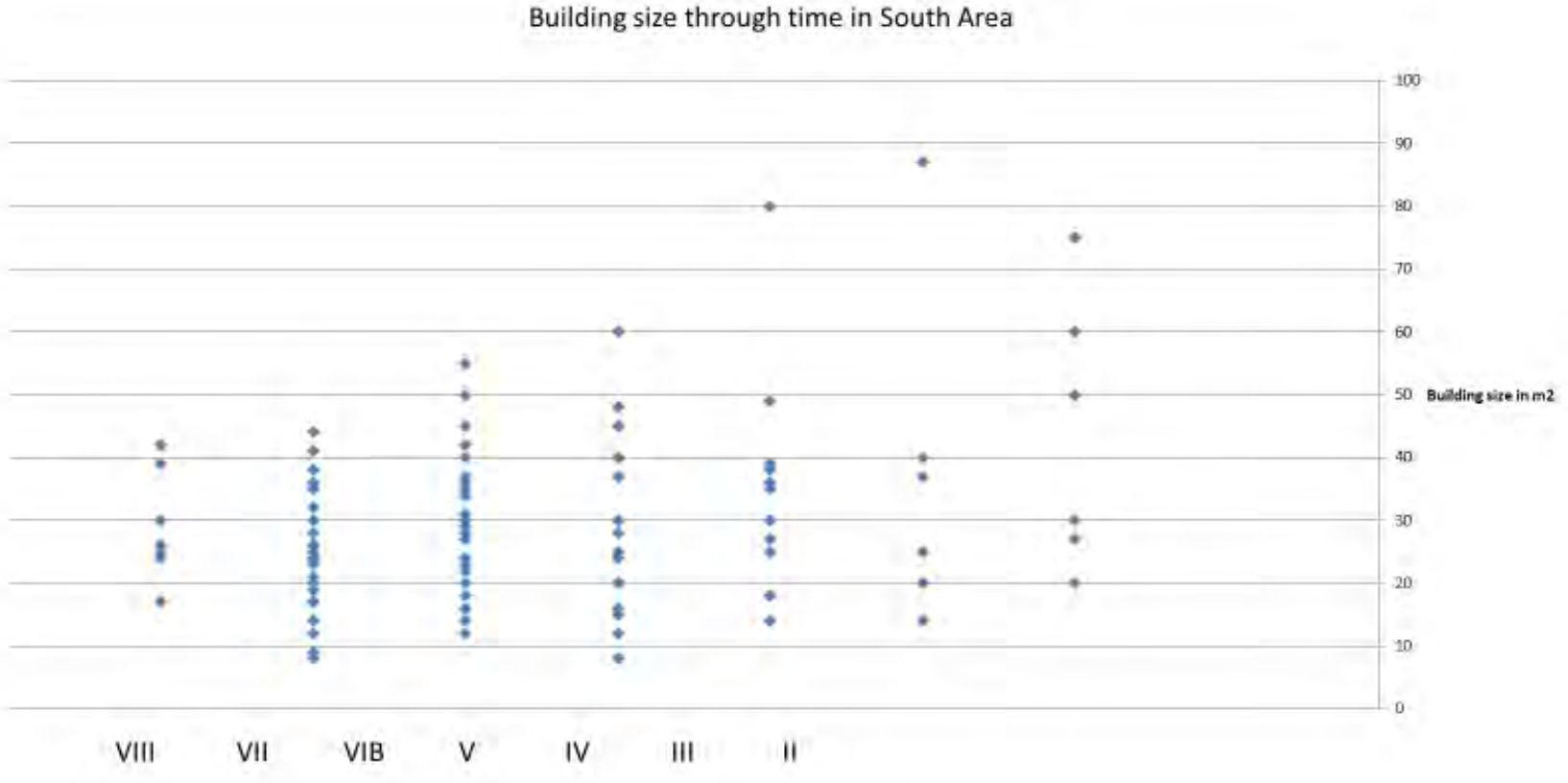

ryc. 3. Wielkości budynków na konkretnych poziomach osadniczych pochodzących z obszaru południowego

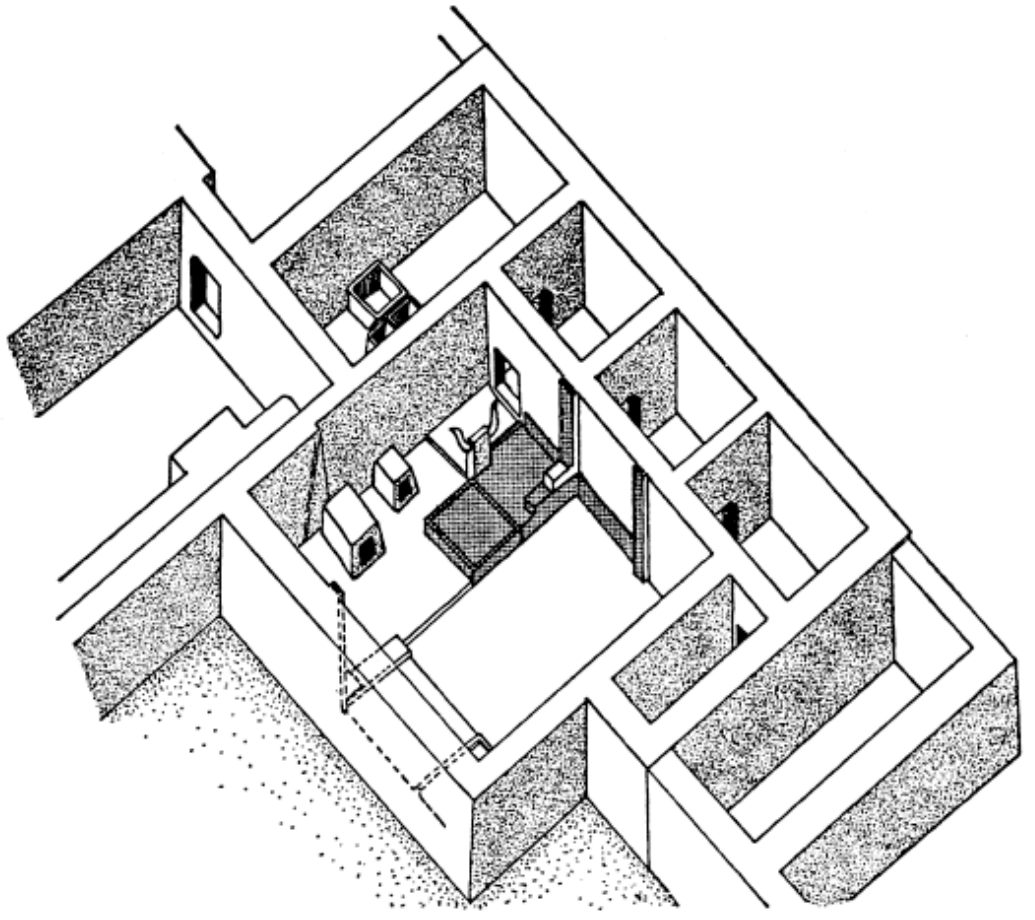

ryc. 4. Przykład domostwa wystepujcego na II poziomie osadniczym w Çatalhöyük East, (źródło: Çatalhöyük Research Project).

ISBN 978-83-66035-10-2
ISBN 978-83-66035-11-9